

Μακεδονικά

Τόμ. 18, Αρ. 1 (1978)

Η μορφή του Μακεδόνα αγωνιστή του 1821 εμπνέει τον ποιητή Αλεξ. Σούτσο και έμμεσα τον ζωγράφο Θεοδ. Βρυζάκη

Αποστ. Ε. Βακαλόπουλος

doi: [10.12681/makedonika.486](https://doi.org/10.12681/makedonika.486)

Copyright © 2014, Αποστ. Ε. Βακαλόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βακαλόπουλος Α. Ε. (1978). Η μορφή του Μακεδόνα αγωνιστή του 1821 εμπνέει τον ποιητή Αλεξ. Σούτσο και έμμεσα τον ζωγράφο Θεοδ. Βρυζάκη. *Μακεδονικά*, 18(1), 36–45. <https://doi.org/10.12681/makedonika.486>

Η ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΑ ΑΓΩΝΙΣΤΗ ΤΟΥ 1821
ΕΜΠΝΕΕΙ ΤΟΝ ΠΟΙΗΤΗ ΑΛΕΞ. ΣΟΥΤΣΟ
ΚΑΙ ΕΜΜΕΣΑ ΤΟΝ ΖΩΓΡΑΦΟ ΘΕΟΔ. ΒΡΥΖΑΚΗ

1. Στη μελέτη μου για τὸν «εἰκαστικὸ» τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 Θεόδωρο Βρυζάκη, ποὺ δημοσιεύτηκε τὸ 1974 στὸ συλλογικὸ ἔργο «Οἱ Ἑλλήνες ζωγράφοι», τ. Α' (Ἀπὸ τὸν 19ο στὸν 206), ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο «Μέλισσα», ἐκτὸς ἀπὸ τὴν προσπάθειά μου νὰ τὸν τοποθετήσω μέσα στὸν ἱστορικὸ περίγυρο, εἶχα προχωρήσει καὶ στὴν αἰσθητικὴ ἀνάλυση μερικῶν ἀπὸ τὰ ἔργα του. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ ἐξέταξα καὶ τὸ ἔργο «Τὸ τυφλὸ παλληκάρν», ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα του ζωγραφικὰ ἔργα ποὺ παρουσίασε τὸ 1841 στὴν Ἐνωσὴ Καλλιτεχνῶν τοῦ Μονάχου (Kunstverein), ποὺ τὸ ταύτιζα μὲ τὸν «Ἀνάπηρο τοῦ Ἀγώνα» τοῦ Μουσείου Μπενάκη ἢ τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης (βλ. πίνακα). Σχετικὰ μὲ τὸ ἔργο αὐτὸ παρατηροῦσα τότε τὰ ἑξῆς:

«Οἱ πρῶτοι πίνακες τοῦ Βρυζάκη δίνουν ἑκφραση στὶς ἀνεξάλειπτες ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὰ τραγικὰ θεάματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς στὴν Ἑλλάδα. Ἔτσι ὁ «Ἀνάπηρος τοῦ Ἀγώνα» εἰκονίζει ἓνα ἀνάπηρο, τυφλὸ καὶ κουτσὸ ἀγωνιστὴ τοῦ 21, ποὺ τὸν ὀδηγεῖ ἓνα ἑλληνόπουλο. Ἡ ἑκφραση τοῦ πολεμιστῆ (ποὺ ἀποδίδει ἴσως τὰ χαρακτηριστικὰ ἐνὸς συγκεκριμένου προσώπου), ἑκφραση ἐνὸς ἀνθρώπου ποὺ ἔχει ἥρεμη τὴ συνείδηση ὅτι ἔκαμε τὸ καθήκον του ἀπέναντι στὴν πατρίδα του, ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ συμπὸνια καὶ τὴν ἀπορία τῆ διάχυτη στὸ πρόσωπο τοῦ καλοντυμένου παιδιοῦ. Αὐτὰ τὰ πρόσωπα, περὶ ὁ ζωγράφος τὰ βάζει στὸ μέσο τοῦ πίνακα καὶ τὰ πλαισιώνει μὲ δυὸ ἱστορικοὺς τόπους, τὸ Μπούρτζι ἀπὸ τὰ δεξιὰ καὶ τὸ Παλαμήδι ἀπὸ τὰ ἀριστερά, ἐκφράζουν τοὺς δυὸ κόσμους ποὺ συνυπάρχουν μέσα στὸ νεότευκτο ἑλληνικὸ κράτος. Πρὸς τὸ κέντρο ὁμως βρίσκεται ἡ μορφή τοῦ ἀγωνιστῆ καὶ αὐτὴ ὑψώνεται καὶ κυριαρχεῖ. Ἡ φροντίδα τοῦ ζωγράφου στρέφεται κυρίως στὰ πρόσωπα, ἀλλὰ καὶ στὴ χρωματικὴ ἀπόδοση τῶν γραφικῶν ἐνδυμασιῶν. Τὸ φυσικὸ περιβάλλον δὲν τὸν ἐνδιαφέρει καὶ πολὺ, ἀπλῶς πλαισιώνει μὲ λιτότητα τὰ δυὸ πρόσωπα».

Ὅπως βλέπει ὁ ἀναγνώστης, εἶχα τὴ γνώμη πὼς ὁ Βρυζάκης εἶχε ἐντυπωσιαστεῖ καὶ ἐμπνευστεῖ ἴσως ἀπὸ ἓνα τυφλὸ καὶ ἀνάπηρο ἀγωνιστὴ, ὅχι σπάνιο θέαμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τελευταῖα ὁμως μελετώντας ξανά, γιὰ λόγους καθαρὰ ἱστορικοὺς, τὰ ποιήματα τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου νομίζω πὼς βρίσκω τὴν πηγὴ, τὸ ἐρέθισμα τῆς ἐμπνεύσεως τοῦ Βρυζάκη σ' ἓνα ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἔγραψε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1831 καὶ ποὺ τὸ ἐπιγράφει «Ψωμοζήτησις

Ὁ «Ἀνάτηρος τοῦ Ἀγώνα» τοῦ Θ. Βρυζάκη

στρατιώτης». Ἀλλῶστε καὶ ἄλλο ποίημα τοῦ Σούτσου, «Ὁ ἐξόριστος» (1834), προκάλεσε τὴ δημιουργία τοῦ ὁμώνυμου πίνακα τοῦ Βρυζάκη. Τὸ ποίημα ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ τώρα ἔχει ὡς ἐξῆς:

Ψωμοζήτης στρατιώτης¹

(Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1831)

*Ἕνας γέρος στρατιώτης μὲ τοῦ ζήτουλα τὸν δίσκο
Στὸ ραβδί ἀκουμβισμένος καὶ μὲ τὸ σακκὶ στὸν ὄμο,
Ἔλεγε σ' ἓνα παιδάκι ποὺ τοῦ ἔδειχνε τὸν δρόμο·
Μή, παιδάκι μου, μὴν τρέχεις καὶ πολὺ ὀπίσω μνήσκω·
Ἐσὺ εἶσαι εὐτυχισμένο ... τὰ ματάκια σου τὰ ἔχεις,
Γερά ἔχεις ποδαράκια, κ' ἐλαφρὸ σὰν λάφι τρέχεις...
Ἐγὼ ἔχασα τὸ φῶς μου στοῦ Μισολογγιοῦ τὴν πόλι,
Καὶ τὸ ἓνα μου ποδάρι μὲ τὸ ἄρπαξε τὸ βόλι.*

*Ποῦ νὰ εἶμασθε, παιδί μου; ... Εἶναι νύκτα;... Εἶναι μέρα;...
—Νύκτα εἶναι... Στὸ Ἀνάπλι ἐξυγνώσαμε, πατέρα.
—Στὸ Ἀνάπλι! —Κλαίεις, γέρο; —Τὰ παλιά μου ἐνθυμούμαι...
Τ' ἤμουν πρῶτα, τ' εἶμαι τώρα στέκουναι καὶ συλλογοῦμαι...
Στὸ Ἀνάπλι!! Ἐγὼ πρῶτος καὶ μὲ τὸ σπαθὶ στὸ στόμα*

Πήδησα στὸ Παλαμῆδι·

*Ἀπὸ ἓνα σ' ἄλλον βράχο πρῶτα ρίπτουνμον σὰν φίδι,
καὶ σηκώνω μόλις τώρα τὸ βαρύνετρό μουσῶμα.*

*Ἐτυφλώθηκα... Δὲν βλέπω τῆς Ἑλλάδος τὰ βοννά,
Καὶ ὁ ἐλεύθερός της ἥλιος στὰ ματάκια μου δὲν λάμπει...
Δενδροσκέπαστοι, ὠραῖοι κ' αἵματοβρεμένοι κάμποι,
Σ' ἐσᾶς τώρα κόσμος ἄλλος ζωὴν ἥσυχη περνᾷ·
Ἐγὼ μόνος, γιὰ νὰ ζήσω, τρέχω καὶ ψωμοζητῶ·
Στὰ ἐρημοκλήσια μέσα καὶ στοὺς δρόμους ξενικτῶ.*

Παντοῦ εἶμ' ἀπορριμμένος·

Ξένος εἶμαι στὴν Ἑλλάδα, καὶ στὸ σπίτι μ' εἶμαι ξένος.

*Ὅλος ἄλλαξε ὁ κόσμος, καὶ τὴν σήμερον ἡμέρα
Τὰ παιδιὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν γνωρίζουν τὸν πατέρα·
Τὲς θυσίες, τοὺς ἀγῶνας ξέχασαν τῶν παλαιῶν,
Καὶ τὸν Πλοῦτον ἔχουν ὅλοι διὰ μόνον τοὺς θεόν.
Προσπαθῶ τοῦ κακὸν νάβρω ἔναν φίλο, τοῦ παλιοῦ μας,
Τοῦ ἡρωικοῦ καιροῦ μας.*

1. Ἀλεξ. Σούτσου, Ἀπαντα, Ἀθῆναι 1916, σ. 44-45. Προσαρμόζω τὸ κείμενο τοῦ ποιήματος αὐτοῦ, καθὼς καὶ τοῦ παρακάτω, στὴ σύγχρονη ὀρθογραφία.

*Ἄλλοι πέθαναν, καὶ ἄλλοι ζοῦν ἀπ' ὄλους ξεχασμένοι
Ὅπου κι' ἂν σταθῶ μὲ σπρώχνουν, μὲ περιγελοῦν οἱ ξένοι.*

*Ξένοι, μὴν περιγελάτε τὰ χυμένα μου τὰ μάτια,
Τὸ σπασμένο μου ποδάρι
Τοῦ μεγάλου Μπότσαρη μας ἤμουν πρῶτο παλληκάρι.
Ἡ παλιά μου φουστάνελα, ὅπου βλέπετε κομμάτια,
Χάρισμα τοῦ Καραϊσκού, ἀπὸ δόξα μὲ σκεπάζει
Τὸ σπαθὶ αὐτὸ πὺν φέρνω στὸ πλεuro μου κρεμαστό,
Ἄν δὲν εἶναι μὲ χρυσάφι καὶ κοράλλια σκεπασμένο,
Εἶν' ἐνθύμησις φιλίας τοῦ Ναυάρχου μας Τομπάζη.*

Ἡρώες ἐξακουσμένοι!

Καὶ ἂν εἴσθε πεθαμένοι,

Στὴν ἐνθύμησιν τοῦ κόσμου, στὴν ἐνθύμησίν μας ζῆτε·

Πέθαναν, κι' ἂν ζοῦν ἀκόμα, ὅσοι ἄτιμοι πολῖται

Εἰς τοὺς τάφους σας πατοῦν,

Νὰ κληρονομήσουν ὅλας τὰς θυσίας σας ζητοῦν,

Καὶ ἀφήνουν τῆς πατρίδος τοὺς πατέρας, τοὺς προμάχους,

Νὰ ψωμοζητοῦν στὰς πόλεις καὶ νὰ ξενικοῦν στοὺς βράχους.

Στὸ ποίημα, ὅπως καὶ στὸν πίνακα, ἔχουμε ἓνα τυφλὸ καὶ ἀνάπηρο στρατιώτη πὺν ἔχασε μάτια καὶ πόδι καὶ ὁδηγεῖται στὸν δρόμο ἀπὸ ἓνα παιδάκι. Στὸ ποίημα προστίθεται ἡ λεπτομέρεια πὺς καὶ τὰ δυὸ τὰ ἔχασε στὸ Μεσολόγγι, στὸν ἐνδοξότερο ἀγῶνα τῆς παλιγγενεσίας, λεπτομέρεια βέβαια πὺν δὲν ἦταν δυνατόν ν' ἀποτυπωθεῖ στὸ καναβάτσο. Στὸ ποίημα παρουσιάζονται τὰ δύο πρόσωπα νὰ πλησιάζουν τὸ Ναῦπλιο. Τὸ ἴδιο φαίνεται πολὺ καθαρά καὶ στὸν πίνακα: δεξιὰ στὸ βάθος εἰκονίζεται τὸ Παλαμήδι καὶ ἀριστερὰ τὸ Μπούρτζι. Αὐτὰ εἶναι τὰ βασικὰ στοιχεῖα καὶ στὰ δύο δημιουργήματα πὺν δὲν ἀφήνουν καμιὰ ἀμφιβολίαν πὺς ὁ ζωγράφος παρακινήθηκε στὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἔργου του ὅχι μόνο ἀπὸ ἓνα συνηθισμένο θέαμα στὴν μετεπαναστατικὴ Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ παραπάνω ποίημα τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, κυρίως ἀπ' αὐτό, γιατί θὰ συνειδητοποίησε στὴν ψυχὴ του τὴν ἀνάγκη γιὰ τὴ δικαίωση τῶν ἀδικημένων ἀγωνιστῶν, γιὰ τὴν ἀπαθανάτισή τους. Εἶχαν τόσο ὑποφέρει καὶ ὑπέφεραν ἀκόμη καὶ στὸν καιρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ πίνακα οἱ πρωταγωνιστὲς τῆς ἐλευθερίας τοῦ τόπου! Ὅσα μέτρα κι ἂν εἶχαν παρθεῖ γι' αὐτοὺς—καὶ ἦταν ἡμίμετρα—δὲν εἶχαν λύσει τὸ πρόβλημα τῆς κάποιας ἀποκαταστάσεώς τους. Ἡ ἀπογοήτευσίς τους ἦταν μεγάλῃ βλέποντας πὺς τὸ τέλος τῶν τόσων ἀγῶνων τους δὲν εἶχε στεφθεῖ μὲ τὴν ἀναγνώριση τῶν δικῶν τους κόπων καὶ μόχθων γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ νέου κράτους. Μέσα στὴ μετεπαναστατικὴ κοινωνία σχηματίζουν

μιὰ τάξη δυσारेστημένων, πού ξεχωρίζει έντονα μέσα στὸν πολυσύνθετο καὶ πολύχρωμο πληθυσμὸ τῆς μικρῆς Ἑλλάδας. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σούτσος βάζει στὸ στόμα τοῦ ἀγωνιστῆ τὸ μεγάλο παράπονό του:

“Ολος ἄλλαξε ὁ κόσμος, καὶ τὴν σήμερον ἡμέρα

*καὶ ἀφήρουν τῆς πατρίδος τοὺς πατέρας, τοὺς προμάχους,
νὰ ψωμοζητοῦν στὰς πόλεις καὶ νὰ ξενικοῦν στοὺς βράχους.*

Ὁ πιὸ εὐγλωτος καὶ εἰλικρινὴς διερμηνευτὴς τῆς δυσარέσκειας καὶ ἀνακτῆσεώς τους εἶναι ὁ ἀγωνιστὴς τοῦ 21 Γιάννης Μακρυγιάννης, πού εἶχε πάντα ἐμπρὸς του τὸ δράμα τῶν ἀδικημένων καὶ περιφρονημένων συντρόφων του. Τὰ ἀπομνημονεύματά του διαποτίζονται σχεδὸν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος ἀπὸ τὴν ἀγάπη του πρὸς αὐτοὺς καὶ ἀπὸ τὴ θλίψη του γιὰ τὴν κατάντια τους. «Οἱ ἀγωνιστὲς δυστυχοῦν, γράφει κάπου... Τῶν ἀγωνιστῶν οἱ ἄνθρωποι διακονεῦουν καὶ γυρεύουν νὰ πᾶνε πίσω εἰς τοὺς Τούρκους. Τοὺς εἶχανε αὐτεῖνοι σκλάβους, τοὺς ντύνανε, τοὺς συγύριζαν καὶ τρῶγαν. Εἰς τὴν πατρίδα τους ξυπόλυτοι καὶ γυμνοὶ διακονεῦουν...»¹. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ παραθέσει πολλὰ τέτοια καὶ παρόμοια ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ἔργο του².

Στὸ ἔργο τοῦ Βρυζάκη παρατηροῦμε ἐξωραϊσμὸ τῶν μορφῶν τοῦ ποιήματος. Τὸ ραβδί τοῦ ἀγωνιστῆ τὸ ἀντικαθιστᾷ ἓνα ἀναπηρικό τῆς ἐποχῆς μπαστούνι καὶ λείπει ὁ δίσκος τοῦ «ζήτηλα» καὶ τὸ σακὶ στὸν ὄμο. Ὁ ζωγράφος δὲν ἀνέχεται τὸν ἐξευτελισμὸ τοῦ ἀγωνιστῆ. Γι' αὐτὸ τὸν παριστάνει μὲ μᾶλλον φτωχικό, ἀλλὰ καθαρὸ ἱματισμό, μὲ κίτρινο κεφαλόδεσμο ἐπάνω ἀπὸ τὸ φέσι, μὲ πρασινωπὸ γελέκι, μὲ μαυροκόκκινο ντουλαμά (φλοκάτα ἢ κάπα), μὲ πολὺπτυχη ἄσπρη καὶ ἄρτια φουστάνελα (στὸ ποίημα περιγράφεται κομματιασμένη) καὶ μὲ καινούργιο καὶ κεντημένο τουζλόυκι (κνημίδα) καὶ ὑπόδηση. Τὸ σπαθὶ τρυ, τὸ γιαταγάνι, χάρισμα τοῦ Καραϊσκάκη, τὸ ἔχει, ὅπως καὶ στὸ ποίημα, κρεμασμένο στὸ πλευρὸ του καὶ ἡ θήκη του εἶναι στολισμένη μὲ πλουμῖδια. Ἵσως στὸν ἐξωραϊσμὸ αὐτὸν τὸν ἐσπρωχνε καὶ ἡ κληρονομημένη ἀπὸ τὸν δάσκαλό του Πέτερ φὸν Ἐς φροντίδα γιὰ τὴν ἀναπαράσταση ὁραίων στολῶν καὶ ὄπλων, ἀκόμη καὶ γιὰ ἓνα «ψωμοζήτη» ἀγωνιστῆ. Τὸ παιδάκι ἐπίσης, πού τοῦ δείχνει τὸν δρόμο στὸ ποίημα τοῦ Σούτσου ὡς ἀπλὸς ὁδηγός, χωρὶς καμιά φανερὴ συγγενικὴ μὲ τὸν ἀγωνιστὴ σχέση, καὶ εἶναι ἐπίσης καλοντυμένο, κρατᾷ στὸ ἀριστερό του χέρι τὸ μου-

1. Βλ. Γιάννη Βλαχογιάννη, Ἀρχεῖον τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάν. Μακρυγιάννη, Ἀθῆναι 1907, τ. 2, σ. 67-68.

2. Βλ. σχετικὰ τοῦ Ἀποστ. Ε. Βακαλοπούλου, Τὰ ἐλληνικὰ στρατεύματα τοῦ 1821, Θεσσαλονίκη 1948, β' ἔκδ. 1970 (ἀνατύπωση), σ. 283 κ.έ.

σικὸ τοῦ ἀγωνιστῆ ὄργανο, τὸ μπουζούκι¹, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα. Αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ μόνο στοιχεῖο ποὺ μᾶς θυμίζει τὸν «ψωμοζήτην στρατιώτην» τοῦ ποιήματος, ἂν καὶ σ' αὐτὸ δὲν ἀναφέρεται καθόλου ὅτι ὁ τυφλὸς ἀγωνιστὴς παίζοντας τὸ μπουζούκι του καὶ ἴσως καὶ τραγουδώντας κέρδιζε τὸ ψωμί του.

Ἡ παράσταση αὐτῆ τοῦ παιδιοῦ μᾶς τὸ φέρνει πολὺ κοντὰ πρὸς τὸν ἀγωνιστὴ, μᾶς κάνει νὰ τὸ θεωρήσουμε, ἂν ὄχι παιδί του, τουλάχιστο παιδί συγγενῆ του.

2. Τώρα μένει νὰ ἐξετάσουμε ποιὸς εἶναι ὁ ἀγωνιστὴς αὐτὸς καὶ ἀπὸ ποῦ κατάγεται. Οὔτε τὸ ποίημα οὔτε καὶ ὁ πίνακας τοῦ Βρυζάκη μᾶς δίνει κανένα σχετικὸ στοιχεῖο. Τὰ ὅσα διηγεῖται ὁ Σούτσος, ὅτι πήδησε πρῶτος μὲ τὸ σπαθὶ στὸ στόμα στὸ Παλαμῆδι, ὅτι ἦταν πρῶτο παλληκάρι τοῦ Μάρκου Μπότσαρη καὶ ὅτι εἶχε κερδίσει τὴν ἐκτίμηση τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τοῦ νουάρχου Τομπάζη εἶναι φανταστικά. Ἐνα μόνο εἶναι θετικὸ στοιχεῖο: ὅτι εἶναι «ξένος στὴν Ἑλλάδα, καὶ στὸ σπίτι του εἶναι ξένος», ὅτι δηλαδὴ κατὰγεται ἀπὸ χώρα ποὺ ἔμεινε ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ νεοσύστατου κράτους, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ, ὅστερ' ἀπὸ τόσα χρόνια ποὺ ἔλειψε, ἔμεινε ξένος.

Ἀπὸ ποιά ἄραγε χώρα νὰ κατάγεται ὁ θαυμαζόμενος ἀπὸ τὸν ποιητὴ ἀγωνιστής; Ἡ σκέψη μου πηγαίνει σ' ἓνα ἄλλο ποίημα τοῦ Σούτσου, στὸ δεύτερο μὲ τίς ἴδιες ὁμοιότητες ἢ ἀνολογίες, σ' ἓνα ποίημα, ὅπου παρουσιάζονται οἱ ἴδιες μορφές, τὸ ἴδιο ζευγάρι, ὁ ἴδιος ἀπογοητευμένος ἀγωνιστὴς (ὄχι ὅμως τυφλὸς καὶ ἀνάπηρος, γιὰ τοὺς λόγους ποὺ θ' ἀναφέρω παρακάτω) καὶ ὁ μικρὸς του συνοδός, ποὺ ἐδῶ φαίνεται νὰ εἶναι ὁ μικρὸς γιὸς του. Τὸ ποίημα, ποὺ ἐπιγράφεται «Ὁ θάνατος τοῦ ἑτερόχθονος ἀγωνιστοῦ», εἶναι τὸ παρακάτω:

*Ὁ μαυροντυμένος Μακεδὼν μὲ βῆμα λυπημένο,
Μὲ τὸ μακρὸν τουφέκι του στὸν ὦμον κορμασμένο
Εἰς τὸ γεφύρι ἔφθασε τοῦ Μάντζαρη πλησίον,
Πλησίον τῶν ἑλληνικῶν καὶ τουρκικῶν ὁρίων,
καὶ πρὶν νὰ σφάξει καὶ σφαχθεῖ τὸ ὅστερο φιλί του
Ὁ ἑτερόχθων ἐδίδεν εἰς τὸ μικρὸ παιδί του,*

Καὶ τὸ παιδί ἐθρήνη

Χωρὶς νὰ ξέρει καὶ αὐτὸ πῶς τόσο δάκρυ χύνει.

*«Πατέρα μου, λοιπὸν ζητᾶς, ζητᾶς νὰ σὲ ἀφήσω;
Παντοῦ, παντοῦ τὸ δύστυχο θὰ σὲ ἀκολουθήσω...
Καὶ ποῦ πηγαίνεις; »—«Μὴ κ' ἐγὼ νὰ ξέρω ποῦ πηγαίνω;
Πηγαίνω καθὼς τὸ νερὸ αὐτὸ τὸ θολωμένο...
Μᾶς πῆραν τὴν πατρίδα μας». —«Καὶ ποῖος μᾶς τὴν πῆρε;»*

--«Εἰς τὴν μητέρα σου, παιδί, καθὼς σὲ εἶπα σῶρε».

Καὶ τὸ παιδί δὲν κλίνει

Ν' ἀφήσει τὸν πατέρα του, κ' ἐκεῖνος δάκρυ χύνει·

Καὶ λέγει· «Ἐλαβα πληγές, αὐτὴν στὸ Δραγατσάνι
Καὶ τοῦτες στὴν Ἀράχωβα καὶ στῆς Γραβιάς τὸ Χάνι·
Τὰ κτήματά μας δήμευσεν ὁ Τοῦρκος στὴν Κασσάνδρα
Καὶ ν' ἀκουμβήσουμεν ἐκεῖ δὲν ἔχοιμεν μιὰν μάνδρα·
Πλὴν καὶ ἡ γῆ μᾶς πολεμᾷ ἡ μ' αἷμά μας βρεγμένη
Καὶ εἰς τοὺς ἀγωνιστὰς ἡμᾶς ὁ τάφος τώρα μένει».

Καὶ τὸ παιδί νὰ κρίνει

Δι' ὅλα αὐτὰ δὲν ἠμπορεῖ, κ' ἐκεῖνος δάκρυ χύνει.

Πρινάρια ἔκοψε· φωτιά ὑψώθηκε μεγάλη·
Ἀπὸ τὸν κόρφο του πολλὰ διπλώματα ἐβγάλλει,
Τὰ καίει καὶ τὴν στάχτη τους σκορπίζει στὸν ἀέρα,
Φωνάζει· «Μαυροσκότεινη, καταραμέν' ἡμέρα,
Ὅσotan εἰς τὴν Φιλικὴν ἐμβῆκα Ἑταιρείαν!»
Ἀπομακρύνει τὸ παιδί ὁ γέρον μὲ τὴν βίαν,

Καὶ τὸ παιδί ἀφίρει

Τὸν γέροντα πατέρα του καὶ δάκρυ πικρὸ χύνει.

Σφουρίζει ὁ πολεμιστής, καὶ εἰς τὸ σφύριγμά του
Νὰ ἑκατὸ Ἀρματωλοί, Ἀρχάγγελοι θανάτου,
Μὲ μαῦρα ὄλοι ἄλογα, μαῦρ' ἄρματα στὴν μέση,
Μὲ μαύρην εἰς τὴν πλάτη τους φλοκάτα, μαῦρο φέσι·
Καὶ ὄλοι τοὺς μὲ μιὰν ψυχὴ καὶ ὄλοι μ' ἓνα σῶμα
Τὸ τουρκικὸ παρατηροῦν καὶ φοβερίζουν χῶμα·

Καὶ τὸ παιδί τρομάζει

Ὅσαν τὸ λάφι πιλαλεῖ καὶ «μᾶνα μου!» φωνάζει.
Κ' ἐκεῖνος μὲ γυμνὸ σπαθὶ κραυγάζει· «Ἀφ' οὗ ξένος
Καὶ εἰς αὐτὸ ἀπέμεινα τὸ ἰδικό μου Γένος,
Ἀφ' οὗ, πατρίς μου ἄθλια, πατρίς Μακεδονία,
Παντοτεινὴ τὸ στηθός σου βαρύνει τυραννία,
Ἀνδρεία καθὼς ἔζησα μὲ μένει ν' ἀποθάνω».

Καὶ εἰς τῶν Τούρκων ἔπεσε τὴν Φυλακὴν ἐπάνω·

Καὶ τὸ παιδί ἀκόμα

Προσμένει τὸν πατέρα του στὸ ἔρημό του δῶμα.

Ὅπως βλέπουμε, τὸ ποίημα καὶ ἐδῶ ἐκφράζει τὴν ἀγανάκτηση τοῦ ἀγωνιστῆ, πού καὶ αὐτός, ὅπως καὶ ὁ προηγούμενος, εἶναι ξένος ὄχι μόνο στὴν Ἑλλάδα, στὴ «γῆ τῆ μ' αἷμα μας βρεγμένη», ἀλλὰ καὶ στὴν πατρικὴ του γῆ,

στὴ Μακεδονία (στὸ ποίημα δηλώνεται ὅτι εἶναι «Μακεδών»), γιατί τὰ κτήματά του στὴν Κασσάνδρα τὰ ἔχουν δημεύσει οἱ Τούρκοι «καὶ ν' ἀκουμβήσουμεν ἐκεῖ δὲν ἔχουμε μιὰ μάνδρα». Τὸ ἀχρονολόγητο αὐτὸ ποίημα ἀναφέρεται σὲ διώξιμο, σὲ φυγὴ τοῦ ἀγωνιστῆ πρὸς τὰ ἑλληνοτουρκικὰ σύνορα, ἀπ' ὅπου ἀπελπισμένος ἐξορμᾷ καὶ βρίσκει τὸν θάνατο σὲ συμπλοκὴ μὲ τοὺς Τούρκους φρουροὺς τῶν συνόρων.

Τὶ ἄραγε κρύβεται κάτω ἀπὸ τίς γραμμὲς αὐτές; Νομίζω πὼς μὲ τὴν ἀπλή αὐτὴ διαμαρτυρία τοῦ ἀγωνιστῆ ἀφήνει ὁ Σοῦτσο νὰ φανεῖ ἡ ἔγνοιά του γιὰ τὴν τύχη τῶν ἀγωνιστῶν καὶ νὰ ξεχυθεῖ ἡ πίκρα του γιὰ ὀρισμένα τραγικὰ γεγονότα ποὺ δὲν τὰ μνημονεύει. Συγκεκριμένα κρύβονται τὰ μετὰ τὴν ἀφιξὴ τοῦ Ὁθωνος γεγονότα τοῦ Μαρτίου τοῦ 1823, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ὁποίων διαλύθηκαν βίαια τὰ παλληκάρια στὴν πεδιάδα τοῦ Ἀργους, ἐπειδὴ δὲν θέλησαν νὰ ὑπαχθοῦν σὲ ὀρισμένα διατάγματα τῆς Ἀντιβασιλείας σχετικὰ μὲ τὴ νέα ὀργάνωση τοῦ στρατοῦ. Ἦταν ἡ ἀρχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνος καὶ ὁ ποιητὴς δὲν ἤθελε ἢ καὶ δὲν μπορούσε νὰ γράψει περισσότερα καὶ καθαρότερα. Ἰδοὺ πὼς ἀφηγεῖται τὰ γεγονότα ὁ Βαναρὸς ἀξιωματικὸς Νέεζερ στ' ἀπομνημονεύματά του: «Ὁ ἀφοπλισμὸς τῶν παλληκარიῶν ἔγινεν εἰς τὴν Ἀργολίδα, ὅπου συνεκεντρώθησαν περὶ τὰς δέκα χιλιάδας. Μ' ὅλον ὅτι ἡ παράδοσις τῶν ὅπλων καὶ τῶν ξιφῶν τοὺς ἐπότισεν ἀνέκφραστον πικρίαν, διότι ἐχωρίζοντο ἀπὸ τὰς ἀγαπητάς τῶν πανοπλίας, μὲ τὰς ὁποίας εἶχαν πολεμήσει ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς τῶν ἀνεξαρτησίας, ἐν τούτοις δὲν ἔγινε καμμία ἀτάξια κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ μόνον συγκινητικαὶ τινες σκηναὶ μᾶς ἐτάραξαν τὴν καρδίαν. Εἶδομεν ἡλικιωμένους ἄνδρας καὶ σχεδὸν μὲ λευκὰς τρίχας, ποὺ εἶχαν ἀρειμάνιον ἦθος νὰ κλαῖνε ὡς παιδιὰ καὶ νὰ χύνουν δάκρυα διὰ τῶν ἡλιοκαῶν παρειῶν. Ἡ παράδοσις τῶν ὅπλων ἔφερεν εἰς ἄλλους ἀπελπισίαν καὶ μὴ θέλοντας νὰ παραδώσουν εἰς ξένας χεῖρας τὸν πολῦτιμον θησαυρὸν τῶν ἔρριψαν εἰς τοὺς κρημνοὺς τὰ ξίφη τῶν καὶ τὰ ἄλλα τῶν ὅπλα»¹. Πολλοὶ ὅμως φαίνεται πὼς δὲν παράδωσαν τὰ ὅπλα². Γι' αὐτὸ τὰ βαυαρικὰ στρατεύματα τοὺς κινήγησαν ὡς ἔξω ἀπὸ τὸν Ἰσθμό³. «Καὶ πῆγαιναν κλαίγοντας, γράφει ὁ Μακρυγιάννης, ὅταν φεῖγαν ἀπὸ τὴν πατρίδα τοὺς ξυπόλυτοι καὶ γυμνοί, κι' ἔλεγον: Πατρίδα δὲν μᾶς βαστάγει ἡ καρδιὰ νὰ σοῦ κάνουμε ἐσένα τῆς πατρίδας κακό, ὅτι διὰ σένα χύσαμεν τὸ αἷμα μας καὶ τώρα πᾶμε σ' ἐκείνους, ὅπου πολεμούσαμε, νὰ φάκομμάτι ψωμί —ὄχι νὰ προσκυνήσωμεν νάρθοῦμεν ἐναντίον σου δὲ τὸ κάνομεν καμποῦλι, ὅτι χύσαμε τὸ αἷμα μας διὰ σένα νὰ γένης βασιλεῖο. Αὐτεῖνον

1. Βλ. Χριστοφ. Νέεζερ, Ἀπομνημονεύματα, Ἀθήναι 1936, σ. 22-23.

2. Βλ. στοῦ Νικ. Κασομούλη, Ἐνθυμήματα στρατιωτικὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων, Ἀθήναι 1941, τ. 3, σ. 617 ὑποσ. 2 Βλαχογιάννη.

3. Βλ. Κασομούλη, Ἐνθυμ., τ. 3, σ. 617 ὑποσ. 2 Βλαχογιάννη.

κι' ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ὁποῦχαν αἵσθησι κλαῖγαν καὶ οἱ ἀπατεῶνες γέλαγαν καὶ χαίρονταν ὅτι στείλαν τοὺς ἀγωνιστὰς εἰς τοὺς Τούρκους νὰ ζήσουν»¹.

Πιὸ σαφὴς ὁ ἀγωνιστὴς Νικόλαος Κασομούλης μᾶς δίνει τὴν τραγικὴ εἰκόνα· «Οἱ ἐπίσημοι ὀπλαρχηγοὶ καὶ οἱ περισσότεροι τῶν ἀξιωματικῶν ἔμειναν μὲ τὰς ἐλπίδας τῶν μόνων εἰς Πρόνοιαν, ἀπαρηγόρητοι, ἀγαναγκοῦντες. Οἱ ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται, περιπλανώμενοι ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον, περίπου τῶν 15 χιλιάδων, ἀναθεματοῦντες τοὺς πρωταιτίους καὶ μακαρίζοντες τοὺς συναδέλφους τοὺς οἵτινες δὲν ἔζησαν νὰ ἰδοῦν τὸ τέλος τούτων· ὅταν εἶδον ὅτι, πανταχόθεν διωκόμενοι ἀπὸ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ βασιρικά στρατεύματα ἄσυχον δὲν τοῖς ἔμεινεν, ἐνωθέντες μὲ τοὺς Ἀρματολούς πρόσφυγας, μὲ μαυρισμένας σημαίας ἀκολουθοῦντες αὐτοὺς νὰ ἐξέλθουν εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν νὰ ξεθυμάνουν ἢ νὰ λάβουν Ἀρματολίκια νὰ ζήσουν—ὅπου ἐκάθισαν οἱ περισσότεροι»². Οἱ τελευταῖες αὐτὲς ἀκριβῶς γραμμὲς θυμίζουν τὴν ἀπελπισμένη πράξιν τοῦ ἀγωνιστῆ, κατὰ τὸ ποίημα τοῦ Σούτσου, νὰ περάσει τὰ σύνορα: «Κι' ἐκεῖνος μὲ γυμνὸ σποθὶ κ.λ.». Ἐπομένως τὸ ποίημα αὐτὸ τοῦ Σούτσου πρέπει νὰ γράφτηκε μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ Μαρτίου τοῦ 1833, δηλαδὴ δέκα περίπου μῆνες ἢ ἓνα χρόνον ἀργότερα, καὶ τὸ ἔνα ποίημα βρίσκεται σὲ στενὸ σύνδεσμον μὲ τὸ ἄλλο. Εἶναι ἡ ἴδια ἱστορία τῶν ἀγωνιστῶν στὴ συνέχειά της. Ἐπομένως καὶ τὰ ἴδια πρόσωπα σὲ διαφορετικὰς ἐκδηλώσεις. Ἄρα καὶ ὁ πίνακας τοῦ Βρυζάκη ἀντικαθρεφτίζει τὴν ἴδια τραγικὴ ἱστορία.

Ὑστερ' ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ αὐτὴ ἀνάλυσιν τῶν παραπάνω ποιημάτων τοῦ Ἀλεξ. Σούτσου, νομίζω πὼς καὶ στὰ δύο ἔχουμε τὰ ἴδια πρόσωπα ποὺ τὸν ἐμπνέουν, ἓναν ἀγωνιστὴ καὶ τὸ παιδί του, ὅτι κατάγονται ἀπὸ τὴν Μακεδονία, καὶ ὅτι ἴσως ἀνταποκρίνονται σὲ συγκεκριμένους μορφὰς ποὺ εἶχε ὑπόψιν τοῦ ὁ ποιητῆς, ἀλλὰ ποὺ τίς ἔπλασε μὲ ποιητικὴ ἄδεια, καὶ ὅτι τελικὰ καὶ τὰ πρόσωπα αὐτὰ μὲ τὴ σειρά τους συγκίνησαν τὸν ζωγράφον Θεόδωρον Βρυζάκη, ὥστε νὰ τὰ ἀπαθανάτισει στὸν γνωστὸ πίνακά του. Δὲν χρειάζεται βέβαια νὰ προστεθεῖ πόσο ἡ παραπάνω ἱστορικὴ ἀνάλυσιν μᾶς βοηθεῖ νὰ συλλάβουμε τὸ βαθύτερον νόημα τοῦ πίνακα, νὰ συγκινηθοῦμε μὲ τὴν ἀντιπαραβολὴν τοῦ πρὸς τὰ ποίηματα τοῦ Σούτσου καὶ ν' ἀπολαύσουμε πληρέστερα τὴν αἰσθητικὴν του ἀξία.

ΑΠΟΣΤ. Ε. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

1. Βλαχογιάννη, Ἀρχ. Μακρυγιάννη, τ. 2, σ. 306-307. Πρβλ. καὶ Χρίστου Βρυζαντίου, Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν ἐκστρατειῶν καὶ μαχῶν καὶ τῶν μετὰ ταῦτα συμβάντων, ὧν συμμετέσχεν ὁ τακτικὸς στρατὸς ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1833, Ἀθήναι 1901, σ. 314. Ν. Α. Βέη, Ἑλληνικαὶ ἀναμνήσεις Βασιλεὺς ταγματάρχου, ἐφημ. «Πρῶτα», 17 Ἰαν. 1943.

2. Κασομούλη, ἔ.ά. τ. 3, σ. 617-618.

RÉSUMÉ

Apostolos E. Vacalopoulos, Un combattant de la Macédoine inspire le poète Alexandre Soutzos et indirectement le peintre Théodore Vryzakis.

Dans cette étude je montre que le peintre Théodore Vryzakis, ayant vécu au XIXe siècle et représentant dans ses peintures principalement des images de la révolution grecque de 1821, empreintés à son âme pendant son enfance, impressionné du poème de son contemporain Alexandre Soutzos «Le soldat mendiant» a transmis son inspiration à son tableau bien connu «L'aveugle palicare». Dans ce poème, écrit en 1831, deux ans alors après la fin des luttes pour l'indépendance grecque, l'aveugle combattant, accompagné par un enfant, exprime ses griefs pour l'indifférence de l'état et de la société envers lui. Les mêmes personnes, l'homme et l'enfant, réapparaissent dans un autre poème de Soutzos dans lequel le combattant, déçu de l'inaffection de l'état, passe les frontières et meurt en luttant contre les Turcs. La reprise de ce même sujet avec les mêmes personnes me pousse à supposer que le poète avait pris en considération peut-être un cas concret, un combattant originaire de la Macédoine.